प्राथमिक तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगको व्यवस्थापन

त्रिभूवन विश्व विद्यालयद्वारा सञ्चालित शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन
विभाग अन्तगर्त स्नातकोत्तर तह (एम.एड. द्धितीय वर्ष, **Ed** ५९८)
विषयको आंशिक आवश्यक्ता परिपुर्तिका लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोद्यार्थी

शेर बहादुर तामाङ
परीक्षा रोल नं. - २१४०११४
त्रि.वि. दर्ता नं.- २९५६०-९२
क्या.रोल नं. - ३२७/२०६४/२०६५

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
इन्द्रपूर-मोरङ

आश्विन २०६७

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तगर्त शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय अन्तर्गत स्नातकोतर तह द्धितिय वर्षको शोध अध्ययन (एम.एड. द्धितीय वर्ष, Ed ५९८) विषयको आवश्यक्ता परिपूर्तिका लागि यो शोध अध्ययन श्री सुकुना बहुमुखि क्याम्पस शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत शोध अध्ययनको विषय 'प्राथमिक तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगका व्यवस्थापन' रहेको छ ।

यस शोध अध्ययन 'प्राथमिक तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगको व्यवस्थापन' मा मार्ग दर्शन प्रदान गर्नु हुने श्री सुकुना बहुमुखि क्याम्पस, इन्द्रपूर-२ मोरङ्गका आदरणीय गुरु श्री भोजराज घिमिरे, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग प्रमुख श्री लक्ष्मी कुमार श्रेष्ठ, श्री कृष्ण भुर्तेल, श्री खगेन्द्र प्रसाद लुइटेल तथा श्री गणेश दाहाल प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस अध्ययनलाई सार्थक बनाउन तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने महेन्द्र प्रा.वि.अर्थेटार, उर्गेन छयोइलिङ प्रा.वि. तीनखुट्टे, महेन्द्रोदय प्रा.वि. छघरे, सिद्धदेवी प्रा.वि.वाङ्गीन, महेन्द्र प्रा.वि. सल्लेरी र मेची प्रा.वि. तीनब्लक संग सम्बन्धित प्र.अ.,शिक्षक, वि.व्य.स. पदाधिकारी, अभिभावक, विद्यार्थीहरु, आफ्नो अमुल्य समय दिई तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने हुने बौद्धधाम स्रोत केन्द्रका स्रोत व्यक्ति श्री दौलत राज पाण्डे, स्थानीय पाठ्यक्रम विज्ञ श्री अर्जुन कुमार दाहाल तथा बौद्धधाम, श्रीअन्तु तथा गोर्खे गा.वि.स.का पदाधिकारीहरु क्रमशः श्री कविराज तामाङ, श्री कृष्ण तामाङ तथा श्री चुडामणी वराल ज्यूहरु प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस अध्ययनलाई मुर्तरुप दिन विशेष सुझाव सल्लाह प्रदान गर्नुहुने समकक्षी मित्रहरु श्री छत्र तामाङ्ग, श्री चुडामणी नेपाल एवं गणेश अधिकारी प्रति कृतज्ञ छु ।

अन्त्यमा मलाई सदैव यस अध्ययनको क्रममा साथ दिइरहने मेरी संगिनी रुपा, छोटो समयमा परिश्रम पूर्वक, होसियारी साथ कम्प्यूटर टाइप र छपाइमा शुद्धा-शुद्धि हेरी सहयोग गर्नुहुने न्यू सामिङ डेक्स्टप पशुपतिनगर ४ का बहिनी श्री शान्ती लिम्बु प्रति धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

शेर बहादुर तामाङ

शोधसार

यस शोध अध्ययन 'प्राथमिक तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगको व्यवस्थापन' सम्बन्धमा गरिएको छ । 'थिङक ग्लोवल्ली एक्ट लोकल्ली' भन्ने विश्वव्यापी नाराले अहिले अन्तराष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय विषयवस्तुलाई विद्यालय स्तरको पाठ्यक्रममा समावेश गरिनु पर्छ भन्ने मान्यतालाई स्वीकार गर्दै पाठ्यक्रममा केही निश्चित अंश स्थानीय आवश्यकता, स्थानीय विषय क्षेत्र, स्थानीय परिवेशलाई समेट्ने सैद्धान्तिक मान्यतामा सहमति गर्दै शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको अवधारणा पाठ्यक्रम सुधार पद्वति अनुसार स्थानीय आवश्यकतालाई समेट्ने गरी स्थानीय निकायहरुलाई नै स्थानीय पाठ्यक्रम बनाउन दिइ शिक्षामा सुधार गर्न नेपालको सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरुमा स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरेको छ । तथापी स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्थापन कसरी गरिएको छ भनी कतै पनि अध्ययन भएको पाइदैन । यस अध्ययनले स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण, प्रयोग तथा व्यवस्थापन सम्बन्धमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरी सम्बन्धित पक्षलाई सुझाउ प्रस्तुत गर्ने रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्न सङ्ख्यात्मक र विवरणात्मक ढाँचालाई अंगालिएको छ भने प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, वि.व्य.स., अभिभवक, स्रोत व्यक्ति, स्थानीय पाठ्यक्रम विज्ञ तथा स्थानीय निकायका पदाधिकारीहरुबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ ।

नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरु मध्ये ३ वटा विद्यालयहरुले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरेको भएतापनि हाल उर्गेन छयोइलिङ प्राथमिक विद्यालयले मात्र स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको पाइयो । सिद्धदेवी प्राथमिक विद्यालयले भने लिम्वु भाषामा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरेर केही बर्ष कार्यान्वयन गरेको भएतापनि विभिन्न समस्याहरुका कारण हाल कार्यान्वयन नगरेको पाइयो । मेची प्राथमिक विद्यालयले आलु खेतीको पाठ्यक्रम निर्माण गरेको भएतापनि विविध प्राविधिक कठिनाइका कारण कार्यान्वयन नगरेको पाइयो । अन्य ५ विद्यालयहरुले स्थानीय पाठ्यक्रमको रुपमा अतिरिक्त अङ्ग्रेजी भाषालाई कार्यान्वयन गरेको पाइयो ।

स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन पक्ष ज्यादै फितलो देखिएकाले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन गर्न स्थानीय स्तरमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण संयन्त्र गठन गरिनु पर्ने, स्थानीय आवश्यकता अनुसारको विषयवस्तु छनोट गर्न पाउने भनेर स्थानीय पाठ्यक्रमलाई परिभाषा गरिदिंदा धेरै जसो विद्यालयहरुले विद्यालय तथा स्थानीय आवश्यकता भनी अतिरिक्त अङ्ग्रेजी विषयलाई प्रयोग गर्दा स्थानीय पाठ्यक्रमको परिभाषामा नीतिगत अन्यौलता देखिन्छ जसले गर्दा स्थानीय पाठ्यक्रमको गलत अर्थ र प्रयोग भएकाले यस्ता नीतिगत अस्पष्टता हटाउनु पर्छ । सरोकारवालाहरुलाई सम्बन्धित निकायबाट क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरु आयोजना गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने । विद्यालयहरुले निर्माण गर्ने स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण, विकास र कार्यान्वयनका लाागि स्रोत केन्द्रले समन्वयकारी भूमिका खेल्नु पर्ने । एउटा स्रोत केन्द्र भरी विषय र आवश्यकता मिलेमा एउटै पाठ्यक्रम निर्माण गर्न स्रोत केन्द्रले पहल गर्नु पर्छ । स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोग भए नभएको हेर्ने अनुगमन समिति गठन गरिनु पर्दछ ।

विषयसूची

विषयवस्तु	पेज
सिफारिस पत्र	I
स्वीकृतिपत्र	II
कृतज्ञता पत्र	III
शोध सारांश	IV
विषयसूची	VI
तालिकासूची	IX
चित्रसूची	X
सङ्क्षिप्त शब्दावलीहरु	XI

परिच्छेद : एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको	४
१.३ अध्ययनको औचित्य	४
१.४ अध्ययनको उद्वेश्यहरु	५
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	५
१.६ अध्ययनको परिसीमा	६
१.७ पारिभाषिक शब्दहरुको परिभाषा	६

परिच्छेद : दुई

सैद्वान्तिक ढाँचा र सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	७
२.२ अध्ययनको सैदान्तिक खाका	१२
२.३ शैक्षिक उपादेयता	१५

परिच्छेद : तीन

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१६

३.२ तथ्याङक संकलन प्रक्रिया १६
३.२.१ नमुना छनोट प्रक्रिया १६
३.२.२ नमुनाको आकार १६
३.२.३ नमुना जनसङ्ख्या १८
३.२.४ नमुना छनोटको आधार १८
३.३ अनुसन्धानका साधन १८
३.४ तथ्याङ्कको स्रोत १९
३.५ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १९

परिच्छेद : चार

व्याख्या र विश्लेषण

४.१ प्राथमिक तहमा स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माणको प्रक्रिया २०
४.१.१ प्राथमिक तहमा स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माणको अवस्था २०
४.१.२ पाठ्यक्रम निर्माणमा सरोकारवालाहरुको सहभागिताको अवस्था २४
४.१.३ स्थानीय पाठ्यक्रमको सम्बन्धमा स्थानीय सरोकारवालाहरुलाई जान २५
४.१.४ स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि शिक्षकको व्यवस्था २६
४.१.५ स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि तालिम प्राप्त शिक्षकका व्यवस्था २७
४.१.६ स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि शिक्षण विधिको छनोट २८
४.१.७ स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तर्गतका विषयवस्तु शिक्षणका लागि शैक्षिक सामाग्रीका २९
४.१.८ स्थानीय पाठ्यक्रमको मूल्याङकन प्रक्रिया ३०
४.२ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखिएका समस्याहरु सम्बन्धमा सहभागीहरुकोप्रतिक्रिया ३२
४.२.१ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरु सम्बन्धमा प्र.अ.को धारणा ३२
४.२.२ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा आई पर्ने समस्याहरु सम्बन्धमा शिक्षकको धारणा ३४
४.२.३ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा आई पर्ने समस्याहरु सम्बन्धमा वि.व्य.पदाधिकारीको धारणा ३६

४.२.४ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा आई पर्ने समस्याहरु सम्बन्धमा अभिभावकहरुका धारणा ३७
४.२.५ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा आई पर्ने समस्याहरु सम्बन्धमा श्रोत व्यक्ति तथा स्थानीय पाठ्यक्रम विज्ञको धारणा ३८
४.३ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरुको समाधानका लगि सुझावहरु ३९
४.३.१ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरुको समाधानका लागि प्र.अ.बाट प्राप्त सुझावहरु ३९
४.३.२ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरु समाधानका लगि शिक्षकहरुबाट प्राप्त सुझावहरु ३९
४.३.३ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्याहरु समाधानका लागि वि.व्य.स.का पदाधिकारीबाट प्राप्त सुझावहरु ४१
४.३.४ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्याहरु समाधानका लागि अभिभावकबाट प्राप्त सुझावहरु ४२
४.३.५ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्याहरु समाधानका लागि श्रोत व्यक्ति तथा स्थानीय पाठ्यक्रम विज्ञबाट प्राप्त सुझावहरु ४२
४.३.६ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्याहरु समाधानका लागि स्थानीय निकायबाटबाट प्राप्त सुझावहरु ४३

परिच्छेद : पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ति ४४
५.२ निष्कर्षहरु ४५
५.३ सुझावहरु ४६
५.३.१ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोग सम्बन्धमा केन्द्रीय नीति निर्माण तहका लागि सुझावहरु ४६
५.३.२ जिल्ला (कार्यान्वयन) तहका लागि सुझावहरु ४७
५.३.३ स्रोत केन्द्र तथा विद्यालय (स्थानीय) तहका लागि सुझावहरु ४७
सन्दर्भ सची
अनुसूचीहरु

तालिका सूची

तालिका १, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणमा सहभागिताको अवस्था २४

तालिका २, स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि शिक्षकको व्यवस्था २६

तालिका ३, स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था २७

तालिका ४, स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका शिक्षणका शिक्षण विधिको छनोट २८

तालिका ५, स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका शैक्षिक सामाग्रीको छनोट २९

तालिका ६, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया ३१

तालिका ७, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरु सम्बन्धमा प्रधानाध्यापकको धारणा ३३

तालिका ८, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा आई पर्ने समस्याहरु सम्बन्धमा शिक्षकको धारणा ३५

तालिका ९, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा आई पर्ने समस्याहरु सम्बन्धमा वि.व्य.स.पदाधिकारीहरुको धाराणा ३६

तालिका १०, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरुको सम्बन्धमा अभिभावकको धारणा ३७

तालिका ११, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरु समाधानका लागि प्र.अ.बाटप्राप्त सुझावहरु ३९

तालिका १२, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगमा देखा परेका समस्याहरु समाधानका लागि शिक्षकहरुबाट प्राप्त सुझावहरु ४०

तालिका १३, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्याहरुका समाधानका लागि वि.व्य.स. पदधिकारीहरुबाट प्राप्त सुझावहरु ४१

तालिका १४, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्याहरुका समाधानका लागि अभिभावकहरुबाट प्राप्त सुझावहरु ४२

चित्रसूची

स्तम्भचित्र १, प्राथमिक तहमा स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माणको अवस्था २२

स्तम्भचित्र २, पाठ्यक्रम निर्माणमा सहभागिताको अवस्था २५

रेखाचित्र ३, स्थानीय पाठ्यक्रमको सम्बन्धमा स्थानीय सरोकारवालाहरुलाई जानकारी २६

स्तम्भचित्र ४, स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था २८

वृतचित्र ५, स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि शिक्षण विधिको छनोट २९

वृतचित्र ६, स्थानीय पाठ्यक्रम अन्तगर्तका विषयवस्तु शिक्षणका लागि शैक्षिक सामाग्रीको छनोट ३०

वृतचित्र ७, स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया ३२